

ПРО ВПЛИВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА РОСІЙСЬКУ: СУБСТАНТИВАЦІЯ ПРИКМЕТНИКА КРУГЛЫЙ У ТЕКСТАХ ФУТБОЛЬНИХ РЕПОРТАЖІВ ОН-ЛАЙН ¹

У статті досліджується нове явище сучасної російської мови — використання прикметника *круглый* у значенні іменника *мяч*. Це явище спостерігається в писемних текстах футбольних репортажів в інтернеті, он-лайн. Семантичний і граматичний аспекти метонімічного використання прикметника *круглый*, на думку автора, є аномалією, тому що це не узгоджується з процесами деривації російської мови. Автор вважає, що причина цього явища полягає в стилістичній і виражальній функції оказіональної метонімії, і показує, що форма знахідного відмінка прикметника *круглый* збігається з формою родового відмінка в «одеському жаргоні», який сформувався на польсько-українському мовному субстраті.

Ключові слова: семантика, полісемія, оказіональна метонімія, субстантивація, жаргон, мова засобів масової інформації, взаємодія мов.

1. Як відомо, мова функціонує і розвивається за своїми законами. Ці закони, щоправда, не мають абсолютної сили — часто ми маємо справу з різного роду відступами від правил, винятками, хоча на загальну картину, в якій системність відіграє в мові провідну роль, це істотно не впливає. На тому факті, що сучасна російська мова 90-х років минулого й початку нинішнього століття розвивається відповідно до основних мовних законів, наголошує Н. В. Юдіна ². На тлі регулярності, що панує в системі мови і в процесах її функціонування, особливо помітними є різні мовні аномалії, тобто факти, що тією чи іншою мірою суперечать лінгвістичним законам. На аномаліях (до яких почасти слід віднести й оказіоналізми) зазвичай лежить відбиток творчої ініціативи носіїв мови, для яких першорядне значення має не сукупність знакових засобів — мовна система, не «нормативна тотожність мовної форми» ³, а ефект мовного впливу, «життєвий» аспект мовленнєвої діяльності або, іншими словами, те, що В. М. Волошинов визначав як «орієнтованість мовної форми в контексті» ⁴.

У цій статті розглянемо саме такий рідкісний випадок функціонування слова, винятковий на тлі мовної системи та інноваційних процесів у сучасній російській мові. Ітиметься про специфічне вживання прикметника *круглый* у письмових текстах футбольних репортажів, викладених в інтернеті. Ці тексти надаються споживачам у режимі он-лайн і пізніше архівуються в інформаційних

---

¹ Це розширений та оновлений варіант статті, опублікованої в польському часописі «Przegląd Rusycystyczny» (2013. — N 1).

² Юдіна Н. В. Русский язык в XXI веке: кризис? эволюция? прогресс? — М., 2010. — С. 22 і далі.

³ Волошинов В. Н. Философия и социология гуманитарных наук. — СПб., 1995. — С. 266.

⁴ Там же. — С. 283.

блоках спортивних порталів. Спочатку наведемо кілька прикладів (тут і далі рфографія і пунктуація оригіналу збережені):

(1) Убойный момент был у Жиркова, но Яскелайнен мяч отбил. *Круглый* полетел четко на ногу Погребняку; (2) Хуан Мата со штрафного поразил штангу, *круглый* отлетел к Босингве; (3) Потом Владимир Быстров в одно касание переправил на Сергея Семака и тот с разворота тоже забил пяткой, *круглый* коснулся стойки и влетел в ворота; (4) Роналду сумел зацепиться за мяч на правом фланге и сделал навес в центр, откуда *круглый* отлетел к Нани.

Як легко можна переконатися, тут наявна субстантивация прикметника, який виступає в значенні іменника *мяч*, при цьому йдеться про конкретний — футбольний — м'яч: у репортажах під час інших спортивних ігор таке вживання прикметника *круглый* не зустрічається. Здавалося б, у факті субстантивації немає нічого нового. Це явище розглядається лінгвістами як один з видів морфолого-синтаксичного іменникового словотворення, при якому субстантиви (іменники, що утворилися в процесі субстантивації) не мають якогось спеціального словотвірного афікса⁵. З інших частин мови прикметники найчастіше «переходять» в іменники, типи такого роду деривації добре описані в літературі (див. далі). Однак випадок з прикметником *круглый* — особливий. По-перше, слід зазначити, що субстантивацию дослідники не відносять до активних процесів, які відбуваються в російській мові останнім часом. Так, О. А. Земська пише про колоквиалізацію, інтернаціоналізацію, зростання аналітизму і рис аглютинативності, особистісного начала й експресивності в структурі похідного слова⁶. О. П. Єрмакова згадує такі процеси, як перерозподіл у деяких лексико-семантичних групах активності прямих і переносних значень, про розширення значень, про розвиток у різних групах лексики часткової енантіосемії, про утворення нових семантичних опозицій, про універсалізацію модних оцінок і про активізацію деяких типів метафор, що відображають оцінку сучасного стану суспільства⁷. Н. В. Юдіна перераховує активні процеси в російському словотворенні, але також нічого не пише про нові явища субстантивації прикметників⁸. На тлі цієї наукової інформації семантична, синтаксична і, як пізніше переконаємося, морфологічна деривація лексеми *круглый* уявляється чимось особливим і навіть феноменальним, через що вона потребує спеціальної лінгвістичної інтерпретації.

По-друге, вторинне вживання субстантивата *круглый* має специфічний характер і в колі явищ субстантивації. Це насамперед стосується семантичного і морфологічного аспектів даного дериваційного процесу. В окремих частинах пропонованої статті розглянемо ці аспекти з урахуванням діючих у мові принципів лексичної деривації.

2. В академічному «Словаре русского языка» за редакцією А. П. Євгенєвої зафіксовано чотири значення прикметника *круглый*: 1) який має форму кола або кулі (*круглое колесо; круглый мяч*); 2) повний, абсолютний (*круглый отличник*); 3) рахований, обчислений без дробових, дрібних одиниць рахунку (*круглые цифры*); 4) про міру часу: весь, цілий (*круглый год*)⁹. Ні в цьому словнику, ні в

⁵ Москальская О. И. Субстантивация // Русский язык : Энциклопедия / Ф. П. Филин (ред.).— М., 1979.— С. 339.

⁶ Земская Е. А. Активные процессы в русском словообразовании нашего времени // Acta Neophilologica.— 2006.— 8.— С. 10 і далі.

⁷ Єрмакова О. П. Семантические процессы в русском языке на рубеже веков // Ibid.— С. 23 і далі.

⁸ Юдина Н. В. Зазнач. праця.— С. 104 і далі.

⁹ Словарь русского языка / Под ред. А. П. Евгеньевой : В 4 т.— 2-е изд., испр. и доп.— М., 1983.— Т.2.— С. 136.

пізніших субстантивоване вживання лексеми *круглый* у значенні іменника *мяч* не згадується — це означає, що ми маємо справу з семантичним неологізмом (так званим неосемантизмом).

За такого вживання прикметника можна констатувати наявність метонімії: назва фізичної властивості матеріального предмета застосовується до самого предмета. На цей тип семантичної деривації вказують автори «Русской грамматики»: як один з видів субстантивації прикметників і дієприкметників відзначаються назви осіб за характерною ознакою, пор. субстантивовані прикметники *больной, взрослый, слепой, нищий* та ін.¹⁰

Подібні деривати виступають як у системі мови, так і, набагато частіше, в узуальній мовній практиці, тобто як okazіоналізми. Наприклад, прикметник *лысый* досить часто вживається у значенні «людина з лисиною» (приклади запозичені з «Национального корпуса русского языка»)¹¹:

(5) А то мы без этого *лысого* не знали, что мы — самые крутые!; (6) — Пожалуйста, Дмитрий Олегович, — кивнул он *лысому*. Тот по-лекторски откашлялся; (7) *Лысый* уселся в удобное кресло, с улыбкой осмотрел хозяина.

Звернемо, однак, увагу на те, що субстантивати, які виникли на базі прикметників і дієприкметників чоловічого роду, позначають істот¹². Що ж стосується метонімічних назв неістот, які з'являються внаслідок субстантивації, то в «Русской грамматике» відзначаються:

— серед іменників жіночого роду: 1) назви приміщень (*моечная, сварочная, учительская, приемная* та ін.); 2) назви офіційних документів (*накладная, сопроводительная, похоронная* та ін.); 3) назви частини від цілого (в дробах) (*пятая, сотая, тысячная* та ін.);

— серед іменників середнього роду: 1) назви узагальнених явищ (*новое, старое, прекрасное* та ін.); 2) назви видів одягу (*штатское, зимнее, летнее* та ін.); 3) назви їжі, страв, ліків (*съестное, сладкое, спиртное, слабительное* та ін.);

— серед іменників множини: назви одиниць класифікації рослинного і тваринного світу (*цитрусовые, хоботные, тресковые, ракообразные* та ін.)¹³.

Розглядуваний нами випадок субстантивації прикметника *круглый* не відповідає жодному з перерахованих вище типів, оскільки у вторинному використанні (тобто як іменник чоловічого роду) *круглый* позначає неживий матеріальний предмет — спортивний снаряд.

У «Русской грамматике» відзначається ще один тип субстантивації прикметників — еліптична субстантивація, яка полягає в тому, що субстантиват синонімічний словосполученню з мотивувальним прикметником¹⁴. Мова йде про утворення на зразок *скорый, почтовый, пассажирский*, які в стислому вигляді реалізують словосполучення: *скорый поезд, почтовый поезд, пассажирский*

¹⁰ Русская грамматика. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология / Ред. кол.: Н. Ю. Шведова, Н. Д. Арутюнова и др. — М., 1980. — Т. 1. — С. 239.

¹¹ corpqa.yandex.ru/index.html.

¹² Див., наприклад: Русская грамматика. I; *Тараненко А. А.* Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы). — К., 1989. — С. 60; *Макарова Е. А.*, Субстантивированное прилагательное в лексической структуре речи персонажа (на материале романа Б. Л. Пастернака «Доктор Живаго») // Изв. Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. — 2003. — Вып. 3. — С. 95 і далі; *Шапорева О. А.* Субстантиваты со значением лица в церковнославянских текстах // Вестн. Православ. свято-тихон. гуманит. ун-та. III : Филология. — М., 2010. — Вып. 2 (20). — С. 42 і далі.

¹³ Русская грамматика. — С. 239 і далі.

¹⁴ Там же. — С. 241.

*поезд*¹⁵. Але і цей тип семантичної деривації навряд чи відповідає нашому випадку, хоча формально тут також наявна синтаксична компресія: *скорый поезд* > *скорый*; *круглый мяч* > *круглый*.

Річ у тім, що в першому випадку прикметник визначає розпізнавальну, істотну в типології, у номенклатурі ознаку предмета. Це, зокрема, виявляється в опозиції лексичних знаків: *скорый* — *почтовый* — *пассажирский* — *товарный* — *фирменный* (*поезд*) і т. ін. Що стосується прикметника *круглый*, то він не протиставляє один вид м'яча іншому — кожний спортивний м'яч (можливо, крім м'ячів, якими грають у регбі) є круглим. Оскільки семантична ознака (предмет круглої форми) закодована в лексичному значенні іменника *мяч*, у словосполученні *круглый мяч* можна вбачати тавтологію¹⁶. Тому сумнівно, що в основі вторинного вживання прикметника *круглый* лежить компресія словосполучення *круглый мяч*, а це означає, що і про процес еліптичної субстантивації тут не йдеться.

Як бачимо, субстантиват *круглый*, ця «біла ворона» в лексиці сучасної російської літературної мови, майже не має аналогів в інших семантичних процесах. Але це стосується, знов-таки, літературної мови. Інша річ — різного роду соціолекти, наприклад злодійський або професійний жаргон, де зустрічаються субстантивати на позначення неістот чоловічого роду¹⁷:

(8) *кожанный* 'мужской половой орган' [воровской жаргон]; (9) *белый* 'один рубль' [воровской жаргон]; (10) *большой* 'мужской половой орган' [воровской жаргон]; (11) *сладкий* 'булька' [бильярдный сленг]¹⁸.

Інший приклад субстантивата на позначення неістоти чоловічого роду — прикметник *мобильный*, який у значенні «мобільний телефон» активно вживається в сучасному розмовному мовленні, а також в інтернеті¹⁹, пор.:

(12) Как позвонить на *мобильный* бесплатно?; (13) Можно через интернет позвонить на *мобильный* бесплатно?; (14) Как звонить с *мобильного* по новым кодам?

Звернемо, однак, увагу на те, що в випадку субстантивата *мобильный* маємо справу з діакритичною функцією слова, за допомогою якого виділяється підклас предметів: *мобильный телефон* протиставляється *стационарному*. Що ж стосується прикметника *круглый*, то, як уже зазначалося, він не вживається для виділення будь-якого підкласу м'ячів.

¹⁵ О. О. Тараненко хоч і пише про «вибірковий, антропоцентрично зорієнтований зв'язок [...] між ознакою та її носієм» (Тараненко А. А. Знач. праця.— С. 60), при субстантивації прикметника наводить оказіональні приклади такого позначення неживих понять: *встречный* < *встречный план*, *зеленый* < *зеленый свет* *светофора*, *светло-серый* < *светло-серый автомобиль* (там же). Фактором субстантивації в цьому випадку вчений вважає еліпсис, а не метонімію.

¹⁶ Семантична тавтологія в словосполученні *круглый мяч* виявляється в тому, що ці два слова майже не зустрічаються в такому поєднанні. У «Национальном корпусе русского языка» виявлено тільки один такий приклад: «Представьте себе положение футболистов, обнаруживающих, что к концу игры (увы, это случается нередко) их круглый мяч обратился в дыню и стал при этом граммов на сто тяжелее». У цьому випадку словосполучення *круглый мяч* семантично зумовлене: автор протиставляє звичайний м'яч круглої форми деформованому м'ячу, що має форму дині.

¹⁷ Елистратов В. С. Словарь русского арго (материалы 1980–1990 гг.).— <http://www.gramota.ru/slovari/argo/> (доступ 11.03. 2012).

¹⁸ Див.: <http://billiardlab.ru/bilyardnyj-slovar>. Так само в сучасній німецькій мові, а саме в журналістських текстах останнім часом у значенні «м'яч» став уживатися субстантивованій прикметник *rund* «круглий», пор. газетний заголовок: *Das Runde muss ins Eckige* «Круглий має бути в квадраті» (тобто м'яч повинен потрапити в рамку воріт).

¹⁹ Фысина У. Н. Субстантиваты в русском языке (стилистический и семантический аспекты).— М., 2007.— С. 8.

До речі, те саме спостерігаємо у вірші Корнія Чуковського «Мойдодыр»:

- (15) Я хочу напиток чаю,
К самовару подбегаю,
Но *пузатый* от меня
Убежал, как от огня.

Проте і цей випадок відрізняється від уживання субстантивата *круглый* саме тим, що тут *пузатый* перебуває в безпосередній близькості від іменника (в прийменниково-відмінковій формі) *самовар*, що визначає їх семантичну кореляцію, вказує на те, що *пузатый* (у значенні «самовар») є результатом еліптичної субстантиватації. Субстантиват *круглый*, як було вже показано, не може бути інтерпретований за цією схемою, а семантична кореляція з іменником *мяч* у тексті зовсім не обов'язкова.

3. Про еліптичну субстантиватацію прикметника *круглый* не може йтися і через особливі граматичні властивості його вторинного вживання. У разі субстантивованого вживання прикметника *скорый* (замість *скорый поезд*) або прикметника *мобильный* (замість *мобильный телефон*) зберігаються граматичні властивості іменника в мотивувальній конструкції. Інакше кажучи, морфологічна парадигма субстантиватів *скорый* і *мобильный* структурована так само, як парадигма опорного іменника (*поезд*, *телефон*). Нагадаємо, що і *поезд*, і *телефон* належать до іменників на позначення неживих предметів, тому їхня форма знахідного відмінка збігається з формою називного, пор.:

- (16) По ошибке я сел на *скорый поезд*; (17) По ошибке я сел на *скорый*; (18) Билетов на *скорый поезд* уже не было — я купил на *пассажирский поезд*; (19) Билетов на *скорый поезд* уже не было — я купил на *пассажирский*; (20) Билетов на *скорый* уже не было — я купил на *пассажирский*.

Можна було б очікувати, що так само вживається і субстантивований прикметник *круглый* — у значенні іменника на позначення неживого предмета *мяч*. Проте ми стикаємося з кричущим порушенням граматичної норми: субстантиват *круглый* уживається в знахідному відмінку у формі родового відмінка. Розглянемо такі приклади:

- (21) После длинной передачи из глубины поля Юра Мовсисян неожиданно выиграл борьбу за мяч у чужой штрафной и мог перекинуть игровой снаряд через вышедшего из ворот Акинфеева, но при этом *послал круглого* над перекладиной; (22) Срнa сделал высокий длинный пас на Тейшейру и тот вторым касанием *послал круглого* в сетку; (23) Вешает Аршавин со штрафного мяч на дальний к нему угол вратарской, неудачно играет на выходе Михайлов, который лишь слегка *задевает круглого* кулаком; (24) Пробил сходу Данни, но успел-таки кончиками пальцев *задеть круглого* Михайлов и перевел его на угловой; (25) Матри получил мяч после дальнего удара Пепе, но Алессандро *послал круглого* над штангой; (26) Уолтерс вновь *послал круглого* в сторону ворот кипера из Армении. На этот раз не в руки, а на трибуны; (27) Тем не менее, тот же Дернис под занавес тайма подарил мяч Чейку Мбенге и защитник красивым обводящим ударом *послал круглого* в дальний угол; (28) На 22-й минуте хозяева вышли вперед. Дмитрий Башлай смог дотянуться до мяча и отдать пас на Карнозу, который метров с девятнадцати сильно и точно *послал круглого* в нижний угол ворот; (29) Защитник Амкара Никола Мияйлович в матче с Томью продемонстрировал артистические способности, сделал вид, что мяч попал ему в лицо, после того, как он *отбил круглого* рукой; (30) На 77-й минуте последний пробил с угла штрафной и Ханданович, отличной проводивший встречу, ни с того ни с сего *отбил круглого* прямо перед собой, а там уже Макси Лопес дежурил — 1:1, и хозяева поплыли; (31) После длинной передачи из глубины поля Юра Мовсисян неожиданно выиграл борьбу за мяч у чужой штрафной и мог перекинуть игровой снаряд через вышедшего из ворот Акинфеева, но при этом *послал круглого* над перекладиной; (32) Нападающий Ники обокрал Толика, прошел по правому флангу, отдал мяч в центр, оставшись один вблизи штрафной, *получил круглого* обратно, пробил в ближний от себя угол, но случайно оказавшийся там Кавун отбил мяч на угловой; (33) Он одним касанием *переадресовал круглого* Джи

Донг-Вону; (34) Назаренко ударом из-за штрафной *положил круглого* аккуратноньо под ближнюю штангу.

Фактично в подібних конструкціях маємо справу з граматичною помилкою: відповідно до норми сучасної російської мови субстантивованій прикметник повинен повторювати граматичні показники іменника, у даному випадку — значення іменника *мяч*, що належить до категорії неістот. Інакше кажучи, від субстантивата *круглый* слід очікувати, що його форма знахідного відмінка збігатиметься з формою називного:

(36) послал *круглый* [мяч] над перекладиной; (37) послал *круглый* [мяч] в сетку; (37) задевает *круглый* [мяч] кулаком; (38) отбил *круглый* [мяч] рукой; (39) получил *круглый* [мяч] обратно; (40) переадресовал *круглый* [мяч] Джи Донг-Вону; (41) положил *круглый* [мяч] аккуратноньо под ближнюю штангу.

Явна суперечність з граматичною системою російської мови не перешкоджає, однак, масовому вживанню виразів *послал круглого*, *отбил круглого*, *получил круглого* і под. — в інтернеті можна знайти кілька десятків подібних конструкцій. Хоча сфера поширення цього явища обмежена текстами певного жанру — футбольними репортажами он-лайн, слід визнати, що певною мірою розглядуване явище є типовим.

Як пояснити таку нестандартну форму знахідного відмінка? Можна було б припустити, що причина полягає в мовному запозиченні, джерелом якого є одна із сусідніх, флективних мов. До цієї версії схиляє той факт, що вживання іменників на позначення неістот у формі знахідного відмінка, яка збігається з формою родового, досить поширене в сучасній польській мові²⁰, пор., наприклад:

(42) *palic papierosa* ‘курить сигарету /цигарку’; (43) *kupic Forda* ‘купить «Форд»»; (44) *zjesc banana* ‘з’їсти банан’; (44) *usmazyc szaszlyka* ‘засмажити шашлик’.

Якщо в польській мові це явище (збіг форми знахідного відмінка однини іменників на позначення неістот з формою родового відмінка) існує порівняно тривалий час і має масовий характер, то російській літературній мові воно, в принципі, чуже. Дослідники відзначають, що форму родового відмінка в знахідному мають іменники на позначення неживих (за значенням) предметів, які етимологічно позначають істот. Про такі випадки М. А. Шелякін пише: «При вживанні “живих” іменників щодо реально неживих предметів зберігається їхнє граматичне значення неістот»²¹, наприклад:

(46) читать «Рудина»; (47) сделать коня; (48) покрыть короля.

²⁰ У літературі зазначається, що клас іменників на позначення неістот польської мови, у яких форма знахідного відмінка однини збігається з формою родового, не є чітко визначеним. Найчастіше до нього відносять назви танців (*rozpoczęto krakowiaka*), назви ігор (*grac w golfa*), назви шахових фігур і карт (*poddano waleta*), назви фабричних виробів (*kupic opła*), назви фруктів, грибів, страв (*zjesc arbuza*), назви грошових банкнот (*zapłacił dolara*) (див.: *Jadacka H. Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia.*— Warszawa, 2006.— S. 23). Згадана тут Х. Ядацька, однак, зазначає, що не всі іменники цих класів строго підкоряються правилу, згідно з яким форма знахідного відмінка дорівнює формі родового — є паралельні форми: *zjesc palesnika // palesnik* «з’їсти млинець»; *kupic bakłazana // bakłazan* «купити баклажан»; *pokroic prawdziwka // prawdziwek* «розрізати білий гриб». Вона наголошує, що існує стилістична відмінність між формами двох типів: форми, що збігаються з родовим відмінком, частіше є розмовними (*ibid.*— S. 24). При цьому дослідниця пише, що форми першого типу охоплюють усе ширший лексичний запас, тому їхня стилістична маркованість поступово зникає — вони починають сприйматися як правильні, їх уживання стає нормою в інших функціональних стилях мови.

²¹ *Шелякин М. А. Функциональная грамматика русского языка.*— М., 2001.— С. 30.

Властивість іменника позначати істот з часом може бути втрачена, як, наприклад, у назві карточної фігури *валет*, яка походить з фр. *valet* «слуга, лакей». Вона, однак, виявляється у вживаннях на зразок *покрыть валега*. Подібне вживання іменника *туз* (у конструкціях на зразок *покрыть тузы*) пояснюється дією аналогії.

У російських діалектах можна зустріти субстантиват *целковый* «один рубль» у формі знахідного відмінка *целкового*, наприклад, у стійких словосполученнях *заплатить целкового*, *стоит целкового*; пор. також прислів'я: *Слово толковое стоит целкового*. І все-таки в літературній мові цей субстантиват уживається в знахідному відмінку у формі, яка збігається з формою називного, пор.:

(49) «Третьевось хозяин забыл на прилавке *целковый*» (А. Островский); (50) «Сейчас отпускает жене на расходы *целковый*» (Г. Успенский).

Формальне значення істот у знахідному відмінку трапляється також у нечисленних фразеологізмах, сфера функціонування яких обмежена: це або розмовна мова, або жаргон, пор.:

(51) *дать стрекача*; (52) *дать маху*; (53) *дать пинка*; (54) «Желтого в угол!» (А. Чехов).

Можливо, конструкції на зразок *послал круглого* є результатом впливу польської мови? Для такого пояснення, на нашу думку, немає підстав: прямі, а тим більше граматичні запозичення із сучасної польської мови в російській мові практично не відомі. Крім цього, можна припускати, що більшість спортивних журналістів з польською мовою взагалі не має прямого контакту. Отже, причина криється в чомусь іншому.

4. Можливо, феномен «*круглого*» пояснюється законом аналогії: форма знахідного відмінка утворюється за аналогією із субстантиватами на позначення істоти — *встретил лысого*, *повидал больного*. Але, по-перше, це занадто широке пояснення: потрібен якийсь стимул, певний мотив для такої аналогії. По-друге, виникає питання: чому процесом аналогії охоплено лише одне слово і чому така висока частотність його вживання в текстах одного жанру? Адже, наприклад, у випадку із субстантиватом *мобильный* «оживлення» денотата не відбувається — форма знахідного відмінка дорівнює формі називного, пор.: *потеряет мобильный*, *позвонит на мобильный*.

Загадка розглядуваного феномену, як нам здається, прихована в комунікативному середовищі його побутування. Субстантиват *круглый* використовується, як уже зазначалося, в інтернеті, в текстах футбольних репортажів он-лайн, які, незважаючи на свою писемну форму, імітують усну спонтанну мову. Для прикладу наведемо два фрагменти подібних репортажів:

(55) Первый голевой момент случился у ворот горняков. Тайсон отдал на Сосу и тот чего есть мочи вlepил *круглого* в перекладину. В конце первого тайма Соса отдал пас на Тайсона, тот переправил предмет раздора на ближнюю штангу и там словно призрак, появившись из-за спины Ракицкого, Вильягра головой вогнал *круглого* в девятку, сняв паутинку. Во втором тайме Шавьер навесил с углового и голова Торсильери по красивой траектории отправила *круглого* в ворота. После этого чемпион проснулся. Мхитарян после скидки Адриано вколотил мячик в нижний угол ворот. Горняки еще потеряли уйму моментов. Удар Косты вытянул Дишленкович, после чего хозяева раз за разом пытались сломать перекладину гостей и бездарно тратили стопроцентные моменты, которых хватило бы на несколько игр вперед. А результат, как говорится, на табло; (56) Полтавская битва. В Полтаве произошла настоящая футбольная битва, целое полтавское сражение, только без участия шведов. Уже на шестой минуте Монахов прекрасным ударом забил гол в свои ворота. Причем это был не рикошет или банальный вынос а именно акцентированный удар, эффектно полтавчане вышли вперед. Спустя пять минут Калиниченко пяточкой переадресовал *круглого* на Любичича и тот, используя Курилова для корректировки траектории полета мяча, пробил Долганского. Еще пара

минут и Аделейе пытается сломать перекладину Ворсклы. Во второй половине встречи игра пошла на встречных курсах, а отличились гости. Назаренко ударом из-за штрафной положил *круглого* аккуратненько под ближнюю штангу. Хозяева сравняли счет лишь за минуту до конца встречи.

До елементів розмовного стилю тут можна віднести демінутивні утворення *паутинку, аккуратненько, мячик, пяточкой* та ін, а також розмовну лексику і фразеологію: *что есть мочи влетил, вколотил, пробил Долганского, потеряли уйму моментов* та ін. Уживання виразів *влетил круглого в перекладину* (в першому тексті) і *положил круглого под ближнюю штангу* (у другому тексті) ідеально вписуються в цей стилістичний контекст. Форма родового відмінка має в цьому випадку додаткове, а саме експресивне навантаження. До фактуальної інформації автор тексту додає відтінок емотивності, афективності, що посилює вплив на читача.

Слід відзначити й іншу, соціальну, функцію цього мовного утворення: воно виступає як свого роду соціальний індикатор, будучи не лише елементом своєрідного журналістського жаргону, а й показником певної соціальної групи. За допомогою слова *круглий* спортивний оглядач ніби посиляє «своїм» знак групової солідарності. У комунікативній настанові автора тексту домінує елемент приватності, «домашності», фамільярності, а деякою мірою — і таємничості, закритості для чужих.

Цією останньою властивістю розглядуваного дискурсу і пояснюється характер мовної (до того ж масової, тиражованої!) помилки, з якою ми маємо справу. У звичайній мовній поведінці мовні помилки так чи інакше зумовлені системою мови, неконтрольованою експансією окремих мовних правил. Як зазначає С. Н. Цейтлін, значна частина дитячих помилок (їх можна назвати системними) являє собою порушення мовної норми внаслідок занадто прямолінійного слідування системі (це стосується і помилок дорослих. — О. К.)²².

Проте в нашому випадку ми маємо справу з навмисним порушенням мовної системи, з цільовою ідіосинкразією, спрямованою на створення специфічного прагматичного ефекту — групової солідарності відправника і отримувача повідомлення. На думку польського дослідника С. Граб'яса, таємничість тією чи іншою мірою характерна для всіх соціолектів, але особливо — для кримінального жаргону²³. Такий жаргон, у всякому разі його елементи, реалізується в спортивних репортажах он-лайн.

У цьому немає нічого дивного, адже футбольні вболівальники утворюють досить численні, переважно замкнуті і досить агресивні стосовно оточення соціальні групи, що використовують спеціальний фанатський сленг²⁴. Щоправда, субстантивата *круглий* у лексиці футбольних фанатів не зафіксовано, але загальна ідіосинкретична настанова спортивного журналіста на спілкування зі «своїм» залишається фактом. Уживання субстантивата *круглий* на позначення неістот за зразком відмінювання іменників на позначення істот є неначе способом уведення в оману «чужого»: формально, з погляду мовної системи, у виразі *отбить круглого* йдеться про істоту, але неформально, з погляду того, «хто розуміє», цей вислів стосується футбольного м'яча. Звичайно, це не зовсім те саме, що у випадку із жаргонізмами *карусель* «церква», *Катерина* «сто карбованців»

---

²² Цейтлин С. Н. Речевые ошибки и их предупреждение : Пособие для учителей.— М., 1982.— С. 7.

²³ Grabias S. Język w zachowaniach społecznych.— Lublin, 2003.— S. 155.

²⁴ Див.: http://cskamoskva.ru/menu_02/cska_049.html.

та ін., що мають високий ступінь умовності номінації (а звідси — таємничості), але елементи гіпокритичного вживання мови є також у випадку вживання субстантивата *круглий*.

Якщо ми маємо справу з імітацією кримінального жаргону, природно припустити, що і сам засіб створення таємничості має жаргонне джерело. Як нам здається, таким джерелом є так званий одеський сленг — соціолект, який значною мірою сформувався на польсько-українському мовному субстраті. Явище, про яке йшлося в попередній частині статті, а саме збіг форми знахідного відмінка деяких іменників на позначення неістот чоловічого роду із закінченням *-а* з формою родового відмінка, характерне не лише для польської, а й для української та білоруської мов. Наприклад, у білоруському фольклорі і в розмовному мовленні можна зустріти форму знахідного відмінка *рубля* замість форми *рубель*, форму знахідного відмінка *кажуха* «кожух, дублянка» замість *кажух*, формі знахідного відмінка *баравіка* «боровик, білий гриб» замість *баравік*, пор.:

(57) Рыбак уначы доуга не згаджауся, але калі той дау яму *рубля* серабром, перавез яго на вострау; (58) А можа кажух, паніч, надзенеш? — А добра, бо штось халаднавата. Дау яму *кажуха* апрануць і едуць далее; (59) Кастусь знайшоу у час абходу лесу *баравіка*.

М. А. Жовтобрюх і Б. М. Кулик, автори «Курсу сучасної української літературної мови», пишуть, що існують альтернативні форми знахідного відмінка, що збігаються з називним і родовим²⁵, наприклад:

(60) заправити трактор / трактора; (61) пустити двигун / двигуна; (62) витягти плуг / плуга; (63) одержати лист / листа; (64) скласти акт / акта.

Тому є підстави вважати, що саме з цим джерелом — одеським сленгом з його численними українськими вкрапленнями пов'язаний субстантиват *круглий* у мові футбольних репортажів. З одного боку, в даному випадку можна говорити про своєрідне калькування. Як відомо, кальками вважаються слова або вирази, «утворені з питомих мовних елементів, але за зразком іншомовних слів і виразів»²⁶. Кальки відтворюють «будову іншомовного зразка»²⁷, тому більшість їх має синтагматичний характер. Субстантиват *круглий* (зокрема, його граматичне функціонування) можна розглядати як випадок особливого — парадигматичного калькування, тобто відтворення фрагмента граматичної системи (а саме — морфологічної парадигми іменників на позначення неістот чоловічого роду) мови-джерела — польсько-українського субстрату одеського сленгу.

З другого боку, є підстави для твердження про те, що тут наявне також лексичне запозичення: спочатку субстантиват *круглий* було зафіксовано на українських спортивних сайтах, він активно вживається в текстах спортивних репортажів українською мовою:

(65) Володимир Гуменюк скористався невпевненими діями воротаря і відпасував на Ярослава Обруб'яка, котрий і *послав круглого* у ворота; (66) Рафаель класним обвідним ударом *послав круглого* в дальній кут воріт; (67) П'ятов *схопив круглого* лише з другої спроби.

До речі, українське походження має й інше популярне слівце у «фені» російських спортивних (а саме тих, хто пише про футбол) журналістів: *обрезаться* в

²⁵ Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. 1.— К., 1959.— С. 198.

²⁶ Добродомов И. Г. Калька // Русский язык : Энциклопедия / Ф. П. Филин. (ред.).— М., 1979.— С. 108.

²⁷ Там же.

значенні «помилитися» — в мовний ужиток його ввели саме українські футболісти оглядачі:

(68) Аккуратно, с фланга на фланг перекатывают мяч футболисты «Кана», пытаясь *не обрезать* и не получить ещё пару мячей; (69) На своей половине поля контролируют мяч футболисты ЦСКА. *Обрезался* Кирилл Набабкин, но атака «Спартак» из Нальчика не прошла; (70) Не боятся футболисты фолить, сейчас Бергара *обрезался* и сразу же сфолил, не дал сопернику убежать; (71) Еременко неудачно *обрезался* на чужой половине поля; (72) Опять *обрезался* Камаль. Отдавал мяч назад центральному защитникам.

Як бачимо, до *борицу*, *гонака*, «*Майдану*» та інших відомих лексичних запозичень з української мови останнім часом додаються нові одиниці, що мають хоча б побічний зв'язок із системою української мови. Цьому сприяє комунікація в інтернеті, зокрема той факт, що багато російських спортивних журналістів читає на українських сайтах звіти про виступи збірної України, київського «Динамо», донецького «Шахтаря» та інших команд. Екстралінгвістичним чинником цього процесу є спортивні успіхи українських футболістів, а також інтерес до них з боку російських ЗМІ.

5. А. М. Гвоздев писав про різний ступінь регулярності процесів субстантивзації прикметників²⁸. Він, зокрема, виділяв такий їх тип, що реалізується «індивідуально, тільки в певному мовленнєвому цілому — бесіді, листі, оповіданні і т. д.», а отже, має вузьке, оказіональне вживання. Таке явище спостерігається у випадку субстантивата *круглый*: його функціонування в писемних текстах футбольних репортажів в інтернеті пов'язане з певним комунікативним навантаженням. У заміні іменника *мяч* субстантиватом *круглый* важко вбачати будь-які семантичні мотиви, наприклад, явище інопії — вимушеної метонімії, уживання якої ґрунтується на відсутності назви будь-якої реалії. У нашому випадку про інопію не можна говорити тому, що в лексичній системі російської мови є іменник *мяч*, який належить до її основного словникового запасу і повністю задовольняє потребу номінації відповідного предмета.

Пояснення мовного феномену, яким є субстантиват *круглый*, має комунікативно-стилістичну природу. Дослідники відзначають²⁹, що субстантивати в газетних текстах, а також у розмовному мовленні часто містять авторсько-емоційну оцінку. Це особливо стосується оказіональних, індивідуальних субстантиватів, до яких належить і розглядуване нами слово. Журналіст, автор тексту, свідомо чи напівсвідомо йде на порушення граматичної форми слова з метою отримання особливого ефекту: експресії, фасцинації, «очуднення» (за В. Б. Шкловським). При цьому створюється атмосфера невимушеного, вільного спілкування з читачем. Така ігрова настанова того, хто пише, цілком відповідає живій інтонації дискурсу спортивного репортажу.

У розглянутому в цій статті явищі можна вбачати і соціолінгвістичний аспект: журналіст звертається до читача, який почасти розглядає його як представника замкнутої і водночас близької йому соціальної групи. Інакше кажучи, «свій» спілкується зі «своїми». Фанатські групи, як відомо, культивують власну ідеологію, користуються своєрідним сленгом, і журналіст використовує цей факт групової солідарності. Більше того — він опосередковано апелює до кримінального жаргону, тим самим посилюючи експресивність повідомлення.

²⁸ Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык. Ч. 1. Фонетика и морфология. — М., 1973. — С. 223.

²⁹ Див.: Фысина У. Н. Знач. праця. — С. 13.

Хоча вплив сучасної української мови на російську обмежений, однак у сфері футбольної термінології він відчувається досить сильно. Українські футболісти в останні десятиліття є «законодавцями моди» у Східній Європі, тому не дивно, що це відбувається і в спортивній мові. Цей факт укотре підтверджує принцип, згідно з яким опис мови у відриві від дійсності приречений на невдачу, а особливо це стосується такої сфери, як запозичення слів.

(Ольштин, Польща)

A. KIKLEWYCZ

ONE LEXICAL-GRAMMATICAL INCIDENT: SUBSTANTIVIZATION OF RUSSIAN ADJECTIVE *KRUGLYJ*

The author explores the new phenomenon in the modern Russian language — the use of adjective *kruglyj* with the meaning of the noun *mjac*. This phenomenon is observed in the written texts of football reportages on the Internet, on-line. The author shows that the semantic and grammatical aspect of metonymic use of the adjective *kruglyj* is an anomaly because it is not in accordance with the Russian processes of derivation. The author believes that the reason for this phenomenon lies in the stylistic and expressive function of the occasional metonymy, and shows that the source of accusative form of adjective *kruglyj* identical with genitive form is a slang of Odessa, which was been formed on the Polish-Ukrainian linguistic substratum.

Keywords: semantics, polysemy, occasional metonymy, substantivization, jargon, media language, language interoperability.